

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 13-34
Issue: 10 • December 2024 • 13-34

Din Psikolojisi Perspektifinden Sistem Haklılaştırma Teorisi: Uygulama Konuları ve İmkânı

System Justification Theory from the Perspective of the
Psychology of Religion: Application Issues and Potential

Ayşe Gül Güler Ünal

Dr.

Din Psikoloğu

E-posta: aysegul_guler@hotmail.de

Orcid: 0000-0002-4854-3333

Sivas / Türkiye

PhD.

Psychologist of Religion

E-mail: aysegul_guler@hotmail.de

Orcid: 0000-0002-4854-3333

Sivas / Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1579673>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type	Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received	05 Kasım 2024 • 05 November 2024
Kabul Tarihi • Accepted	19 Aralık 2024 • 19 December 2024

Ö z e t

Bu makalede, din psikolojisi perspektifinden sistem haklılaştırma teorisi bağlamında dinin toplumsal sistemlerin meşruiyetini destekleme sürecindeki rolü ele alınmıştır. Din, bireylerin toplumsal yapıları algılayışını ve bunları haklı çıkarma eğilimlerini doğrudan etkileyerek sosyal düzeni haklı görmelerine katkıda bulunan bir yapıya sahiptir. Genel olarak mevcut din yorumunun bireylerin sosyal düzeni sorgulamak yerine, mevcut durumu korumaya eğilim gösterdiği ortaya konulmuştur. Sistem haklılaştırma teorisi, bireylerin toplumsal statükoyu savunma, destekleme ve meşrulaştırma eğilimlerinin, epistemik (belirsizliği azaltma), varoluşsal (tehditleri yönetme) ve ilişkisel (toplulukla uyum sağlama) ihtiyaçlardan kaynaklandığını öne sürmektedir. Böylece dini inançlar, bireylerin bu ihtiyaçlarına hitap ederek sosyal düzenin daha kabul edilebilir, hatta adil bir yapı olarak algılanmasına katkıda bulunur. Bazı dini kimliklerin ve öğretilerin bireylerin sosyal düzeni meşrulaştırmalarını destekleyen bir faktör olduğu, güçlü hiyerarşilere sahip dini yapıların bireyleri otoriteye daha bağlı ve mevcut düzeni meşru gören bir bakış açısına yönlendirdiği görülmüştür. Özellikle ekonomik veya toplumsal eşitsizlikler gibi sosyal adaletsizlikler, bazı dini öğretilerde 'ilahi sınav' ya da 'kader' olarak algılanmakta ve bireyleri teslimiyet ve sabır gibi dinsel değerlere yönlendirmektedir. Bu durum, bireylerin mevcut sosyal yapıları eleştirmek yerine onları kabul etmesine yol açmaktadır. Örneğin; karma ve ruh göçü inançları, bireylerin toplumsal statülerini hak ettiklerini düşünerek kast sistemine bağlı kalmalarına neden olabilmektedir. Araştırmalar, dindarlığın yönetim ve kültürel sosyal kalıplar gibi sistem haklılaştırıcı inançlarla olumlu bir ilişkiye sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda din, ölüm korkusu veya tehdit dönemlerinde devlet ve ulus gibi kurumların meşruiyetini artırmada sembolik bir sosyal rol oynayabilmektedir. Sonuç olarak, sistem haklılaştırma teorisinin din psikolojisine entegrasyonu, dinin sosyal sistemleri destekleme ve bireylerin düzeni meşru görmelerine katkıda bulunma işlevlerini anlayabilmek ve yorumlayabilmek için önemli açılımlar sunmaktadır. Bu bağlamda, gelecekte konuya ilişkin yapılacak olan araştırmaların farklı dinlerin toplumsal yapıların meşruiyetine etkisini ayrıntılı olarak incelemesi oldukça önemlidir. Özellikle dinin bireylerin sistem haklılaştırıcı inançlarına etkisi ve bu etkileşimin bireylerin psikolojik gereksinimlerini nasıl karşıladığı, sistem eleştirisi yerine mevcut sosyal düzeni korumaya yönlendirdiği konularında daha fazla çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Sistem haklılaştırma teorisi
Dinsel inanç • Kimlik • Ritüeller • Adalet algısı

A b s t r a c t

In this article, the role of religion in supporting the legitimacy of social systems is examined from the perspective of the psychology of religion within the framework of system justification theory. Religion influences individuals' perceptions of social structures and their tendencies to justify these systems, thereby reinforcing the legitimacy of the social order. Dominant interpretations of religion often encourage maintaining the status quo rather than questioning existing systems. System justification theory suggests that individuals' tendencies to defend, support, and legitimize the status quo arise from epistemic (reducing uncertainty), existential (managing threats), and relational (harmonizing with the community) needs. Religious beliefs address these needs, fostering perceptions of social order as acceptable, or even just. Certain religious identities and doctrines play a critical role in legitimizing social systems, particularly in hierarchical religious structures, which promote attachment to authority and a perspective that views the current order as legitimate. Social injustices, such as economic and social inequalities, are often interpreted within some religious teachings as divine tests or predestined fate, directing individuals toward values like submission and patience. This perspective discourages criticism of existing structures and fosters their acceptance. For example, beliefs in karma and reincarnation may lead individuals to view their social status as deserved, reinforcing systems like the caste system. Studies reveal a positive correlation between religiosity and system-justifying beliefs, such as support for governance and cultural norms. Furthermore, religion often serves a symbolic role in enhancing the legitimacy of institutions such as the state and nation, particularly during periods of existential threat or fear of death. Integrating the psychology of religion with system justification theory provides valuable insights into understanding how religion supports social systems and contributes to individuals perceiving the current order as legitimate. Future research should investigate the diverse effects of various religions on the legitimacy of social structures, focusing on how religion shapes system-justifying beliefs, addresses psychological needs, and guides individuals toward preserving existing systems rather than engaging in systemic critique.

K e y w o r d s

Psychology of religion • System justification theory
Religious belief • Identity • Rituals • Perception of justice

Giriş

Genel olarak, insan davranışının kişisel çıkar ve grup aidiyeti ile motive olduğu düşünülse de son akademik çalışmalar farklı bir güdüye dikkat çekmektedir: sosyal statükoyu savunma ve meşrulaştırma eğilimi. Bu eğilim, statükodan en çok zarar gören dezavantajlı gruplar arasında bile gözlemlenebilmektedir. Bireyler, güçlü bir statüko yanlılığı sergileyerek mevcut durumu sürdürmeyi daha kötü alternatiflere tercih etme eğilimindedir. Bu nedenle, ayrımcılık veya istismar mağduru bireylerin şikâyetinde bulunma olasılığı beklenenden daha düşük olabilmektedir. İnsanlar, çevreleri hakkında yargıda bulunurken veya bilgiyi işlerken tamamen rasyonel davranmazlar; aksine, mevcut statükoya gereğinden fazla değer verme eğilimi gösterirler. Sosyal ve politik bilgilerin işlenmesinde inanç sistemleri ve ideolojiler, bireylerin sosyal, ekonomik ve politik sistemleri algılama biçimlerini etkiler ve çarpıtır. Statükoyu koruma eğiliminin evrimsel kökleri bulunsa da, günümüz toplumunda adaletsizliklerin kabul edilmesi ve meşrulaştırılması gibi sorunlara da yol açmaktadır (Jost, 2020).

Toplumsal yapıların sürdürülebilirliği, bireylerin bu yapıları ne ölçüde haklılaştırdığı ve meşru kabul ettiğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, Sistem Haklılaştırma Teorisi, bireylerin sosyal, ekonomik ve politik sistemleri nasıl rasyonelize ettiğini ve bu sistemleri destekleyen inançlarını nasıl güçlendirdiğini anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunar. Teoriye göre, bireyler, adaletsizlik ve eşitsizlik içeren sistemleri bile psikolojik rahatlama amacıyla haklı çıkarma eğilimindedir. Bu süreç, bireylerin kendi çıkarlarına ters düşse bile mevcut düzeni sürdürme güdüsüyle ilgilidir (Blasi & Jost, 2006).

Son 25 yılda, özellikle sosyoloji ve psikoloji alanlarında Sistem Haklılaştırma Teorisi'ni destekleyen yaklaşık 3.000 çalışma yayımlanmış olup teori, giderek daha geniş bir kabul görmektedir (Jost, 2020: 9-10). Araştırmalar, bireylerin sosyal, ekonomik ve politik sistemleri savunma ve meşrulaştırma eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır (Cassese & Holman, 2019; Kesberg vd., 2024; Rubin vd., 2023). Bu eğilim, bireylerin güvenlik, aidiyet ve anlam bulma gibi temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya hizmet eder. Özellikle epistemik, varoluşsal ve ilişkisel ihtiyaçları olan bireyler, mevcut sistemi meşrulaştıran düşünce biçimlerini daha kolay benimseyebilir. Örneğin, toplumsal sembollere bağlılık gösterildiğinde bireyler, hayali bile olsa bir düzen ve aidiyet duygusu kazanır (Jost, 2020; Vargas-Salfate vd., 2018).

Din, bireylerin yaşamı anlamlandırma (Bahadır, 2011) ve adaletsizliklerle başa çıkma biçimlerinde merkezi bir rol oynayan önemli bir

sosyo-kültürel yapıdır. Din psikolojisi, dini inanç ve pratiklerin bireylerin zihinsel süreçleri, algıları ve davranışları üzerindeki etkilerini inceleyerek Sistem Haklılaştırma Teorisi'ne derinlemesine bir bakış açısı sunabilir. Din, bireylere hayatın belirsizlikleri ve adaletsizlikleri karşısında anlam verme mekanizmaları sunduğundan, sistem haklılaştırma süreçlerini nasıl etkilediği önemli bir sorudur. Örneğin, namus cinayetlerine ilişkin bir araştırma, sistem haklılaştırma ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Glick vd., 2016).

Bu çalışmada, din psikolojisi perspektifinden Sistem Haklılaştırma Teorisi ele alınacak; dinin, bireylerin mevcut sistemleri meşrulaştırma süreçlerine katkısı incelenecektir. Ayrıca bu teorik çerçeve içinde güncel toplumsal sorunlar ve dinin bu bağlamdaki rolü değerlendirilecek ve Sistem Haklılaştırma Teorisi'nin dini inançlar ve pratiklerle ilişkisi irdelenecektir.

a. Teorinin Kavramsal Çerçevesi ve Tarihçesi

Toplumsal adaletsizliklere karşı insanların zaman zaman kayıtsız kalması ve hatta bu adaletsizlikleri meşru görmesi, 1990'lı yıllarda Jost ve Banaji tarafından Sistem Haklılaştırma Teorisi'nin geliştirilmesine öncülük etmiştir (Jost, 2019; Jost & Banaji, 1994). Diğer yandan Sistem Haklılaştırma Teorisi, sosyal psikoloji literatüründe statükoyu koruma ve hiyerarşileri meşrulaştırma süreçlerine dair önceki çalışmalardan da etkilenmiştir. William J. McGuire'nin çalışmaları bu teori üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır (Jost, 2020: xii).

Sistem Haklılaştırma Teorisi, bireylerin sosyal, ekonomik ve politik sistemleri rasyonelleştirme eğilimlerine dair sosyal psikolojik bir yaklaşım sunmaktadır. Bu teori, bireylerin içinde yaşadıkları sistemi, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, haklı görme eğiliminde olduklarını savunur. Sistem haklılaştırma süreçleri, yalnızca bireylerin kendileri, grupları ve toplum algılarını şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda mevcut düzenin devam etmesine yönelik bir psikolojik rahatlama işlevi görür. Nitekim teorinin temel iddialarından biri, mevcut sosyal düzeni meşrulaştırmaya yönelik genel bir ideolojik güdünün varlığıdır. Bu güdü, dezavantajlı grupların kendi dezavantajlarını içselleştirmelerine de yol açabilir ve sıklıkla bilinçdışı düzeyde işler. Özellikle statükodan en çok zarar gören bireylerde bu eğilim daha da güçlenir (Jost vd., 2004; Jost & Banaji, 1994).

Sistem Haklılaştırma Teorisi, sosyal psikoloji literatüründe adalet, eşitsizlik, stereotipleştirme, içselleştirilmiş aşağılık duygusu, önyargı ve gruplar arası ilişkiler gibi alanlarda önemli bir yere sahiptir. Teori, sosyal

kimlik, öz-yeterlilik ve bilişsel çelişki gibi diğer teorilerle etkileşim içindedir; ancak ayırt edici özelliği, bireylerin yalnızca kendi gruplarını ve çıkarlarını değil, mevcut sistemi de meşrulaştırma eğiliminde olmalarıdır. Bu eğilim, bireylerin eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri neden çoğunlukla kabul ettiklerini veya desteklediklerini anlamak için temel bir çerçeve sunar (Jost, 2019, 2020; Jost vd., 2004; Jost & Banaji, 1994; Liviatan & Jost, 2011).

Sistem Haklılaştırma Teorisi, sadece değişime karşı direnci değil, aynı zamanda yanlış bilinç oluşumunu da sosyal, bilişsel ve motivasyonel bir çerçevede açıklar (Jost & Banaji, 1994). Teorinin temel argümanına göre, bireyler toplumsal değişim veya iyileşme için çabalamak yerine, mevcut statükoya uyum sağlama yönünde bir eğilime sahiptir. Bu eğilim, belirsizlikten kaçınma isteği ve değişime direnç gibi psikolojik faktörlerle beslenir. Sistem içinde karşılaşılan adaletsizliklerin doğurduğu rahatsızlık, bilişsel çelişki teorisi ile bağlantılıdır ve bireylerin bu rahatsızlığı azaltmak adına sistemi meşru gösterecek bilişsel uyarlamalara başvurduğunu savunur. Benzer şekilde, sosyal adalet algısı da bireylerin sistemin adil olduğuna inanma ve adalet arayışlarını sistem lehine yönlendirme eğilimleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu süreçlerde bireyler, eşitsizlik ve adaletsizlik durumlarını kabullenmek yerine, sistemin mevcut durumunu açıklayan psikolojik mekanizmalara başvurur. Bu mekanizmalar ise kadercilik, kişisel sorumluluk veya dini inançlarla beslenir (Jost, 2020; Jost vd., 2004).

Nitekim teoriye göre, sistem haklılaştırma motivasyonu durumsal ve kişisel faktörlere göre farklılık gösterebilir. Araştırmalar, karmaşık düşünce yeteneği düşük, ölüm kaygısı yüksek veya başkalarıyla gerçekliği paylaşma arzusu kuvvetli bireylerin mevcut düzeni meşrulaştırmaya daha yatkın olduklarını göstermektedir. Ayrıca bireyler, mevcut sosyal düzene yönelik tehditlerle karşılaştıklarında, özellikle bu tehditler dış gruplardan geldiğinde, sistemi savunma eğilimlerini artırmaktadır. Toplumsal sistemlere bağlılık arttıkça, bu sistemlerin meşrulaştırılması da güçlenir. Özellikle bireylerin sistemi geleneksel ve köklü olarak algıladıkları durumlarda bu eğilim belirginleşir (Jost, 2020).

Sistem Haklılaştırma Teorisi, bireylerin kendilerini, mensup oldukları grubu ve toplumu olumlu bir biçimde değerlendirme eğiliminde olduklarını varsayar (Jost & Andrews, 2012). Bu çerçevede Sistem Haklılaştırma Teorisi, bireylerin sosyal değişime karşı direnç göstermelerinin ve adaletsizlikleri içselleştirerek bu durumu rasyonalize etmelerinin altında yatan psikolojik süreçleri anlamak için önemli ilkeler sunar (Jost, 2019, 2020; Jost vd., 2004):

(i)-*Sosyal sistemleri savunma eğilimi*: İnsanlar, mevcut sosyal, ekonomik ve siyasi düzeni koruma eğilimindedir. Bu süreç genellikle bilinçsiz olarak işler ve hem avantajlı hem de dezavantajlı gruplar için benzerlik gösterir.

(ii)-*Durumsal ve eğilimsel farklılıklar*: Sistem haklılaştırma motivasyonunun gücü ve ifadesi, durumsal ve bireysel farklılıklar gösterir.

(iii)-*Olumsuz durumların kabulü*: Özgürlük kısıtlamaları ve eşitsizlik gibi olumsuz sonuçlar, kaçınılmaz görüldüğünde bireyler tarafından daha kolay kabul edilir.

(iv)-*Psikolojik güdülerin tatmini*: Sistem haklılaştırma, temel epistemik, varoluşsal ve ilişkisel ihtiyaçları tatmin etme işlevi görür. Bu süreç, belirsizliği azaltmak için epistemik güdülere, tehdidi azaltmak için varoluşsal güdülere ve sosyal uyumsuzluğu azaltmak için ilişkisel güdülere hitap eder.

(v)-*Farklı meşrulaştırma yolları*: Bireyler, sistemi desteklemek için çeşitli stratejiler kullanır; bunlar arasında ideolojilerin doğrudan savunulması, sorunların veya eksikliklerin inkâr edilmesi ya da en aza indirilmesi yer alır.

(vi)-*Avantajlı ve dezavantajlı grupların tutumları*: Avantajlı gruplar için sistem haklılaştırma, benlik saygısı ve uzun vadeli psikolojik iyi oluşla ilişkilidir. Ancak dezavantajlı gruplar için bu ilişki olumsuz sonuçlar doğurabilir.

(vii)-*Psikolojik rahatlama işlevi*: Sistemi haklı çıkaran inançlar, kısa vadede hem avantajlı hem de dezavantajlı gruplar için olumlu duygusal bir rahatlama sağlar ve değişim arzusunu zayıflatır.

(viii)-*Değişim karşısında uyum yetisi*: İnsanlar, değişimi tehdit olarak algıladıklarında sistem haklılaştırma eğilimleri artar; bu, sistemin devamlılığını sağlama arzusunu doğurur. Ancak değişimi kaçınılmaz olarak gördüklerinde, bu değişime daha açık hale gelirler.

Sistem Haklılaştırma Teorisi'nin sunduğu yukarıdaki bu ilkeler, bireylerin sosyal sistemleri nasıl rasyonelleştirdiklerini anlamamıza yardımcı olurken, toplumsal adaletsizliklerin kabulü ve devamı gibi sosyal sorunların psikolojik kökenlerine de ışık tutar (Jost, 2020).

b. Din Psikolojisinin Araştırma Konuları ve Yöntemleri

Din psikolojisi, bireylerin dini inançlarını, deneyimlerini ve davranışlarını; bu inançların zihinsel ve duygusal süreçler üzerindeki etkilerini inceleyen psikolojinin alt disiplini. Bu alanın gelişimi, özellikle 19.

yüzyılın sonlarında G. Stanley Hall, William James ve Edwin Diller Starbuck gibi öncü araştırmacıların çalışmalarıyla şekillenmiştir. Din psikolojisi, bu dönemden günümüze kadar çeşitli teorik yaklaşımların ve disiplinlerarası araştırmaların etkisiyle gelişim göstermiştir (Peker, 2017).

Din psikolojisinin teorik temelleri, psikolojinin genel yaklaşımlarına dayanmakla birlikte, dine özgü teorilerle de zenginleşmiştir. Bu bağlamda, Freud'un psikanalitik yaklaşımı, Jung'un kolektif bilinç teorisi ve Maslow'un hümanist psikolojisi, din psikolojisinin temelini oluşturan önemli teorik çerçevelerdendir. Ayrıca, sosyal psikoloji, gelişim psikolojisi ve bilişsel psikoloji gibi diğer alanlar da din psikolojisinin teorik alt yapısına katkı sağlamıştır (Horozcu, 2017; Hökelekli, 2015; Karacoşkun vd., 2015).

Günümüzde din psikolojisi; bireylerin dini inançlarının psikolojik kökenleri, dinin kişisel kimlik üzerindeki etkileri (Kula, 2001; Turan, 2017), dini inançların zihinsel sağlık ve ölüm kaygısı ile ilişkisi gibi geniş bir konu yelpazesine sahiptir (Ayten, 2018; Yıldız, 2014). Dini ritüellerin bireylerin ahlaki gelişim ve sosyal ilişkilerine etkileri üzerine de önemli çalışmalar yapılmaktadır (Cirhinlioğlu vd., 2013; Karaca, 2016). Toplumsal cinsiyet, kültürel farklılıklar ve dini aidiyetin psikolojik boyutları da bu alanın odaklandığı konular arasındadır (Düzgüner, 2021; Köse, 2019; Yılmaz, 2015).

Bu alandaki araştırmalarda nicel ve nitel yöntemler kullanılmaktadır. Anketler, deneysel çalışmalar ve vaka analizleri, bireylerin dini deneyimlerini anlamada başvurulan yöntemlerdendir. Fenomenolojik yaklaşımlar ve derinlemesine mülakatlar ise bireylerin dini yaşantılarını derinlemesine incelemek için kullanılan nitel yöntemler arasında öne çıkmaktadır (Ayten, 2018; Hökelekli, 2015; Karacoşkun vd., 2015; Peker, 2017).

Din psikolojisinin güncel araştırma konuları arasında dini tutumların oluşumu ve değişimi, kimlik gelişimi, dini inançların bilişsel temelleri ve dinin sosyal davranışlar üzerindeki etkisi dikkat çekmektedir (örn. Karaca, 2016; Mehmedoğlu, 2013). Bu konular, bireylerin dini inançlarının sosyal uyum, önyargı ve grup dinamikleri üzerindeki etkilerini aydınlatırken, aynı zamanda bireysel anlam arayışının din aracılığıyla nasıl desteklendiğine de ışık tutmaktadır (Bahadır, 2011; Tokur, 2018).

Din psikolojisi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dini inanç ve pratikleri anlamaya yönelik çalışmalarıyla, insan davranışlarının dini etkilerle kazandığı boyutları ortaya koymaya çalışmaktadır.

c. Sistem Haklılaştırma Teorisi ve Din Psikolojisi İlişkisi

Sistem Haklılaştırma Teorisi, bireylerin mevcut toplumsal ve politik sistemleri, kendilerine zarar verse bile, meşru kabul etme ve savunma eğiliminde olduklarını ileri sürer (Sotola & Crede, 2022). Bu eğilim, bireylerin sosyal statükoyu sürdürmek için çoğu zaman bilinçsizce rasyonelleştirme yapmalarını içerir. Özellikle dezavantajlı gruplar arasında dahi mevcut sistemlerin meşruiyetini savunma davranışının gözlemlenmesi, bu teorinin önemli bir çıkarımıdır (Jost, 2020).

Din psikolojisi ise bireylerin dini inançlarının ve deneyimlerinin psikolojik ve toplumsal süreçlerle etkileşimini inceler. Dini inanç yorumları, bireylerin mevcut sosyal düzeni meşru görme eğiliminde etkili olabilir. Bazı dinlerin sunduğu ahlaki ve normatif çerçeveler, bireylerin mevcut sistemin adil olduğuna dair inançlarını güçlendirebilir (Glick vd., 2016). Bu durum, dini liderlerin ve metinlerin yorumuyla birlikte ahlaki öğretilerin toplumsal hiyerarşilerin ve adaletsizliklerin meşrulaştırılmasına katkı sağlama olasılığını doğurur (Sequeira vd., 2023).

Din, dogmatik bir yapıya *bürünmesi* nedeniyle mevcut sistemleri sorgulamayı zorlaştırabilir. Dolayısıyla, din psikolojisi açısından bakıldığında, dini inanç ve pratiklerin, Sistem Haklılaştırma Teorisi çerçevesinde önemli bir rol oynayabileceği görülmektedir. Sonraki başlıkta görüleceği üzere, dini inançlar bireylerin sosyal statükoya yönelik tutumlarını şekillendirebilmekte ve bu bağlamda adalet, eşitlik ve sosyal sistemlerin meşruiyetine ilişkin algılarını etkileyebilmektedir.

d. Dini İnançların ve Uygulamaların Sistem Haklılaştırma Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri

Din, bireylerin mevcut sosyal düzeni meşrulaştırmasında etkili bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar araştırmacılar arasında dinin tanımında birlik bulunmasada *din* kavramı, tarihsel olarak hem bireysel hem de kurumsal bir yapı olarak değerlendirilmiştir (Hyman & Handal, 2006). Daha güncel bakış açıları, din kavramının kişisel ve dinamik özelliklerinden ziyade, ideolojik ve katı bir düşünce sistemine indirgenme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, din artık daha çok bireylerin doğrudan yaşadığı manevi deneyimlerden uzaklaşarak belirli fikirler veya ideolojik bağlılıklar sistemi olarak tanımlanır (Hill & Pargament, 2008). Bu çalışmada ise dinin tanımı hem öznel hem de kurumsal bir yapı olarak ele alınmaktadır. Buna göre din, aynı zamanda bireylerin anlam oluşturma ihtiyaçlarını karşılayan bir süreçtir (Baumeister & MacKenzie, 2011). Bu bilgi ışığında dinin, benzer düşünen insanların ayırt edici bir sosyal kimliği sürdürmelerine ve paylaşılan sosyal normları ve davranış kurallarını uygulamalarına yardımcı olduğu söylenebilir.

Diğer yandan, dini kurumlar ve liderler, bireylerin dini inançlarını ve bu inançların sosyal düzen üzerindeki etkilerini şekillendirme gücüne sahiptir. Otoriteye itaati teşvik eden dini mesajlar, bireylerin mevcut düzeni sorgulamak yerine kabul etmelerine yol açabilir. Dini kurumlar, toplumsal normları ve değerleri pekiştirerek mevcut düzenin devamlılığını sağlamada önemli bir rol oynar (Rutto vd., 2021; Sequeira vd., 2023).

Dinin bu sistemi haklılaştırma işlevi, her zaman olumsuz olduğu anlamına gelmemektedir. Tarihte dinlerin ortaya çıkış sebepleri incelendiğinde, aslında mevcut bir sisteme karşı bir başkaldırı ve sosyal düzeni dönüştürmek için itici bir güç olarak devreye girdikleri görülmektedir. Örneğin; İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed (sav), birçok dezavantajlı durumda olan insanın statükolarına karşı çıkarak daha doğru bir hayat tarzına ulaşmak için mücadele etmelerine öncülük etmiştir. Bu, dinin dönüştürücü ve reformist özelliğine iyi bir örnektir. Zamanla, dini inanişe sahip bireyler, olumsuz bir düzene karşı verdikleri mücadeleyi bırakarak daha statik bir bakış açısına bürünmüşlerdir. Bu durum, toplum huzurunu sağlama ve fırsatçı, anarşist tutumlara karşı önlem alma isteğiyle açıklanabilir. Böylece din, statükoyu adil, meşru, istikrarlı ve değerli görmeye teşvik ettiği ölçüde, sistemi haklılaştırma işlevine hizmet eder (Jost vd., 2004, 2014).

Nitekim Sistem Haklılaştırma Teorisi'ne göre, toplumsal statükoyu savunma ve rasyonalize etme eğilimi epistemik, varoluşsal ve ilişkisel güdülerden kaynaklanır. Bu ihtiyaçlar, bireylerin dindarlık ile sistem gerektendirme eğilimleri arasında bir bağ kurmasına yol açar. Din genel olarak toplumsal istikrarı koruma işlevi görür, ancak diğer yandan bireylerin sosyal eşitsizlikleri ilahi bir planın parçası olarak kabul etmelerine de yol açar. Bu durum, bireylerin sosyal adaletsizliklere karşı sabırlı olup mevcut sistemi rasyonalize etmelerini kolaylaştırır.

Nihayetinde Sistem Haklılaştırma Teorisi perspektifinden bakıldığında, dinin önemli bir işlevi, mevcut sosyal düzene ideolojik bir kılıf sağlamak ve kurumların meşru, adil olduğunu vurgulamaktır (Jost, 2020). Nitekim kişilik ve sosyal psikoloji alanındaki araştırmalar, epistemik, varoluşsal ve ilişkisel ihtiyaçlar ile çeşitli dini sonuçlar arasında ampirik bağlantılar tespit etmiştir (Baumeister & MacKenzie, 2011). Bir diğer çalışmaya göre ise dindar insanlar, daha az dindar veya dindar olmayan insanlara kıyasla daha dogmatik ve yeni deneyimlere daha az açık olma eğilimindedir (Jost, 2020).

Dini topluluklar, mevcut sosyal düzenin devamını sağlayacak değer ve normları aktarma işlevini de üstlenir. Bu sosyal işlevler, dinin sistem haklılaştırma süreçleri ile olan ilişkisini anlamak açısından önemlidir.

Örneğin; toplu ibadetler, toplumsal bağları güçlendirir ve aidiyet duygusunu pekiştirir (Darende & Taştan, 2021). Dini ibadetler, bireylerin dini inançlarını pekiştirip sosyal sistemlere bağlılıklarını artıran önemli uygulamalardır. Dini ritüeller, katılımcıların toplulukla ve daha geniş sosyal düzenle duygusal ve bilişsel bağ kurmalarını sağlayarak sistem haklılaştırma süreçlerine katkıda bulunabilmektedir. Dini bayramlar, ibadetler ve ayinler gibi ritüeller, bireylerin dini topluluklarla olan bağlarını güçlendirir (bkz. Darende & Taştan, 2021) ve bu bağlılık, bireylerin mevcut sosyal yapıları daha meşru görmelerine yol açabilmektedir.

Nihayetinde din, bireylere anlam, güvenlik ve aidiyet hissi sağlayarak önemli sosyal ve psikolojik işlevler üstlenir (Baumeister & MacKenzie, 2011; Duche Pérez vd., 2023; Inagaki, 2003; Stark, 2024; Tokur, 2018). Bu işlevler, bireylerin sosyal düzeni meşru görmelerini kolaylaştırabilmektedir.

Din, bireylerin sosyal statülerini ve toplumdaki rollerini kabul etmelerini sağlayan bir yapı sunar (Inagaki, 2003). Tarihsel olarak, iktidarı elinde tutanlar, dini figürler olarak öne çıkmış ve halkın inançlarıyla doğrudan bir bağ kurmuştur. Örneğin; bazı krallar tanrı ilan edilmiş (örn. Mısır), kimileri de tanrının soyundan geldiklerini (örn. Japonya) iddia ederek yönetimlerini sürdürmüştür.

Nitekim Sistem Haklılaştırma Teorisi çerçevesi kapsamında yapılan çalışmalarda, sosyal sisteme güvenin tehdit altında olduğu durumlarda hükümetlerin Tanrı'yı ulusla ilişkilendirerek halkın güvenini artırdığı görülmektedir. Böylece dinin, sosyopolitik sistemi ve liderleri meşrulaştırmak için sembolik bir hizalama etkisi gösterip sosyal sistemi desteklediği düşünülmektedir (Shepherd vd., 2017). Bununla birlikte dindar bireylerin sosyal sistemi destekleme eğilimleri, araştırmalarla da doğrulanmıştır (Rutto vd., 2021). Jost ve arkadaşlarının çalışmasında, daha dindar bireylerin büyük şirketler, otoriteler ve Amerikan sosyal sistemiyle ilgili olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Böylece dindarlığın, sosyal sistemi savunma ve meşrulaştırma olasılığını artırdığı desteklenmiştir (Jost vd., 2014).

Dini inançlar, toplumsal adaletsizliklerin rasyonalize edilmesine de katkı sağlar. Örneğin, bazı dini yorumlar, ekonomik eşitsizlikleri veya adaletsizlikleri ilahi bir sınav veya kaderin bir parçası olarak değerlendirip adaletsizlik karşısında kabullenmeye yol açabilmektedir. Ayrıca, sabır ve itaatkârlık gibi dini değerler, bireylerin sistem eleştirilerini bastırarak sistem haklılaştırma süreçlerini güçlendirebilmektedir. Böylece bazı din yorumları, bireylerin sosyal değişim taleplerini zayıflatarak mevcut dü-

zeni meşru kabul etmelerini kolaylaştırır. Yoksulluk ve eşitsizlik gibi durumlar dini bir perspektifte anlamlandırıldığında, bireylerin bu gerçeklikleri daha kolay kabul etmeleri sağlanır. Örneğin; Hinduizm’de karma ve reenkarnasyon (ruh göçü) kavramları, bireylerin mevcut toplumsal statülerini hak ettiklerine inanmalarına ve dini kurallara uygun bir yaşam sürmeleri durumunda bir sonraki yaşamlarında ödüllendirileceklerine olan inancı güçlendirmektedir. Bu durum, özellikle en alt sınıflardaki bireylerin kast yükümlülüklerine kararlılıkla bağlı kalmalarını açıklar. Böylece bazı dini inançlar, toplumsal hiyerarşiyi kutsal ve değişmez olarak sunarak bireylerin mevcut sistemi sorgulamak yerine rasyonalize etmelerine katkıda bulunur (Jost, 2020; Jost vd., 2014; Sequeira vd., 2023).

Bir diğer önemli nokta ise dini gelenekler, sadece tanrının iyiliksever ve adil olup olmadığını değil, dünyevi kurumların da adil olup olmadığını değerlendirir. Bununla ilgili olan teodise problemi, Tanrı'nın neden kötülüklere müdahale etmediği sorusunu gündeme getirir. Din, bireylerin kendilerini haklı görmelerine yardımcı olacak ahlaki kodlar sağlarken, aynı zamanda tanrıların eylemlerini haklı kılan teodiseler de üretir (Shaffer, 2008). En yaygın teolojik çözümlerden biri, hesaplaşmanın ölüm sonrasında gerçekleşeceği, suçluların cezalandırılacağı ve masumların ödüllendirileceği inancıdır (Jost, 2020). İslam perspektifinde ise teodise sorunu farklı açılardan ele alınmakta olup, nihayetinde yaratıcının bilgisine ve insanın bilgi dışında kalan nedenlere dayandığı sonucuna varılır (bkz. Yaran, 2018).

Yukarıda da görüldüğü üzere çeşitli dini doktrinler ve yorumları, sosyal, ekonomik ve siyasi kurumları adil ve meşru görmeye yönelik psikolojik güdüleri destekler. Farklı dini gelenekler, sosyal, ekonomik ve siyasi düzenlemelere yönelik olarak farklı meşrulaştırma veya meydan okuma eğilimleri gösterir (Jost & Andrews, 2012; Jost vd., 2004, 2014). Bununla birlikte, genel olarak dinin, toplumsal istikrarı ve sürekliliği destekleyen bir işlevi olduğu da söylenebilir.

e. Din Psikolojisi Bağlamında Bilişsel Çelişki Teorisi ve Sistem Haklılaştırma İlişkisi

Sistem Haklılaştırma Teorisi, Bilişsel Çelişki Teorisi gibi ilişkili diğer klasik sosyal psikoloji perspektiflerine dayanarak bireylerin sosyal sistemi meşrulaştırma gereksiniminin epistemik, varoluşsal ve ilişkisel ihtiyaçları tatmin ettiğini öne sürer (Jost & Andrews, 2012). Bu teoriye göre, bu ihtiyaçlar bireylere çeşitli olumlu ve olumsuz sonuçlar sunar. Bilişsel çelişki ise, bireylerin iki ya da daha fazla tutum, inanç ya da davranış arasında uyumsuzluk yaşadığında ortaya çıkan psikolojik gerilim-

dir. Bilişsel Çelişki Teorisi, bireylerin bu uyumsuzlukları gidermek amacıyla davranışlarını ya da inançlarını yeniden düzenleyerek bu gerilimi azaltmaya çalıştıklarını öne sürer (Festinger, 1957; Harmon-Jones & Mills, 2019; Miller vd., 2015).

Benzer şekilde, sistem haklılaştırma davranışı da bireylerde mevcut sosyal düzenle ilgili bilişsel çarpıtmalara yol açar. Sistemin meşru kabul edilmesi, bireylerin yaşam memnuniyetini artırırken, avantajlı gruplarda özsaygıyı ve toplumsal statüyü güçlendirme işlevi görebilir. Dezavantajlı gruplarda ise bu eğilim düşük benlik saygısı ve zayıf öznel iyi oluşa yol açabilmektedir. Bu süreçte, güçlü sosyal gruplar genellikle iç grup kayırmacılığı sergilerken, dezavantajlı grupların üyeleri az grup içi kayırmacılık ve bazen de grup dışı kayırmacılık eğiliminde olabilirler (Jost & Andrews, 2012).

Din psikolojisi bağlamında ele alındığında, bilişsel çelişki durumlarında dini inançlar, bireylerin çelişkilerini gidermede işlevsel bir araç olarak görülür. Nitekim yukarıda görüldüğü üzere çeşitli dini yorumlar, toplumsal statükoyu kutsal ve değişmez bir düzen olarak sunmak suretiyle bu uyumsuzlukların dini açıklamalarla rasyonelleştirilmesine olanak tanır. Örneğin; ekonomik eşitsizlik veya sosyal adaletsizlik gibi durumlar, kader olarak değerlendirilerek sistemin sorgulanması yerine meşrulaştırılabilir. Bu süreçte de din, bireylere özgür irade duygusu kazandırarak (bkz. Kula, 2001: 160) sistemin haklılaştırılmasını güçlendirebilir.

Aynı şekilde, bilişsel çelişki bireylerin dini inançları ile sosyal düzenin uyumsuz olduğu durumlarda da ortaya çıkabilir. Bu çelişkiyi çözmek amacıyla bireyler, ya dini inançlarını güçlendirir ya da sosyal düzeni dini inançlarıyla uyumlu hale getirme eğiliminde olur. Yoksulluk veya eşitsizlikle karşılaşan bireylerin bu durumu kader olarak açıklamaları, mevcut sistemi adil kabul etmelerini sağlar. Bu nedenle, hem Bilişsel Çelişki Teorisi hem de Sistem Haklılaştırma Teorisi, bireylerin dini inançlarını güçlendirmeleri ve mevcut toplumsal sistemi meşru kılmalarına katkı sağlayabilir.

Din psikolojisi bağlamında bilişsel çelişki ve sistem haklılaştırma süreçlerinin nasıl işlediği incelendiğinde, bireylerin bir ilahi plan anlayışı çerçevesinde sosyal düzeni kabul etmelerine katkıda bulunduğu görülmektedir. Örneğin; ekonomik eşitsizlik yaşayan bir toplumda dini liderlerin ve inançların bu eşitsizlikleri ilahi bir planın parçası olarak değerlendirmesi, bu durumun meşrulaştırılmasına katkı sağlayabilir. Dini cemaat yapılanmalarına mali katkıda bulunan bireyler, bu davranışlarını dini temellere dayandırarak meşru hale getirebilmekte, ayrıca belirli siyasi

partilere oy verme davranışları da dini telkinlerin etkisi altında şekillenebilmektedir (Doğan, 2015). Bu süreçler, dini inançların sosyal yapıyı ve otoriteyi meşrulaştırma sürecindeki gücünü gözler önüne sermektedir.

f. Din Psikolojisi Perspektifinden Sistem Hakkılaşırma Sürecinde Dinin Rolü

Din, bireylerin sosyal, politik ve ekonomik sistemleri anlamlandırma biçimlerini etkileyen önemli bir unsurdur. Din psikolojisi bağlamında, inanç sistemleri, ritüeller ve dini topluluklar bireylerin toplumsal düzeni kabul etmelerinde veya meşrulaştırmalarında belirleyici bir rol oynar. Bu bağlamda sistem hakkılaşırma sürecine katkıda bulunan temel unsurlar aşağıda özetlenmiştir:

(i)-*Dini inanç ve kimlik*: Dini inanç ve kimlik, bireylerin toplumsal sistemleri algılama ve haklı çıkarma eğilimleri üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bazı kültürlerde birey dindar olmasa dahi kendini dini bir topluluğun parçası olarak değerlendirebilir ve bu aidiyet duygusu toplumsal norm ve kuralların kabul edilmesini kolaylaştırabilir (ten Kate vd., 2017). Örneğin, Hinduizm gibi inanç sistemlerinde toplumsal düzenin ilahi bir yapı olarak sunulması, bireylerin mevcut sistemleri kutsal bir düzenin parçası olarak algılamalarına neden olabilmektedir.

(ii)-*Ritüeller ve topluluk katılımı*: Dinin sağladığı sosyal destek, ruh sağlığı üzerinde olumlu etkilere sebep olur ve aidiyet duygusunun tatmin edilmesine katkıda bulunur. Son yirmi yılda yapılan araştırmalar, sosyal desteğin refahı sürdürmede, stresli yaşam olaylarını hafifletmede, duygusal bozuklukları önlemede ve fiziksel sağlığı iyileştirmede önemli olduğunu göstermiştir. Sosyal desteğin ruh sağlığını olumlu yönde etkilediği ve dini katılımın sosyal desteği artırdığı düşünülürse, dini katılımın da benzer şekilde ruh sağlığına fayda sağlayabileceği sonucuna varılabilmektedir. Ayrıca, evlilik mutluluğu ve istikrarının da daha dindar bireylerde daha yüksek olduğunu ve bu durumun sosyal desteğin miktarını, kalitesini ve ruh sağlığı üzerindeki etkisini artırdığı görülmektedir (Koenig & Larson, 2001). Örneğin yapılan bir çalışmaya göre sosyal dindarlığın bireylerin mutluluk seviyelerini artırdığı, buna karşın bireysel dindarlığın herhangi bir etkisi olmadığı veya yaşam memnuniyetsizliğini teşvik edebileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla, dindarlığın bireylere sağladığı mutluluğun büyük oranda sosyal bir ortam yaratmasından kaynaklandığı, bu bağlamda da aidiyet duygusunun tatmin edilmesine katkı sunduğu öne sürülmektedir (Okulicz-Kozaryn, 2010). Buna göre dini ritüeller ve topluluklara katılım, bireylerin sosyal sistemlerle olan ilişkilerini pekiştirir ve bu sistemlerin meşruiyetine yönelik inançlarını güçlendirme potansiyeline sahiptir. Böylece sosyal psikolojik açıdan bakıldığında,

grup dayanışması ile birlikte toplumsal sistemlerin sorgulanmadan kabul edilmesi mümkün hale gelebilir.

(iii)-*Moral ve etik değerler*: Dini öğretiler, bireylerin sosyal adaleti değerlendirmesinde önemli bir rol oynar. Dini inançlar, olaylara anlam kazandırarak bireylerin sorunlarla başa çıkmasını kolaylaştırır, önemli yaşam olaylarına uyum sağlamalarını destekler ve stres seviyelerini düşürür. Ayrıca, bireyin ahlâki kurallara bağlılığı, öz-değer duygusunu artırarak kendini erdemli hissetmesine katkı sağlar (ten Kate vd., 2017). Dini değerler, yorumlandığı biçimiyle mevcut sosyal sistemlerin ahlaki ve adil olduğu algısını güçlendirerek, bireylerin bu sistemleri sorgulamak yerine kabul etmelerine zemin hazırlar. Örneğin, 2023 yılından itibaren bu çalışmanın yayınlandığı tarihe kadar gözlemlenen radikal dini söyleme dayalı İsrail devlet politikaları sonucunda, Filistin’de sivillerin soykırıma maruz kalması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Siyonist bir ideolojiye sahip olan İsrail devleti, birçok ahlaki ve insani değeri hiçe sayarak bir katliam gerçekleştirmekte ve bunu birtakım dini gerekçelere dayandırarak meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

(iv)-*Stres ve travmayla başa çıkma*: Son yıllarda din ve sağlık üzerine yapılan araştırmalar, dini inançların sağlıklı yaşamı desteklediğini ve anksiyete, ruh sağlığı ve beden sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Frenk vd., 2011; Ganga & Kutty, 2013; Krause vd., 2017; Shiah vd., 2015; Walach, 2005). Din, bireylerin stres ve travmayla başa çıkmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle travmatik deneyimler yaşayan bireyler, bu olayları dini inançlar çerçevesinde anlamlandırarak mevcut durumu sorgulamak yerine kabullenmek suretiyle iyileşme sağlayabilmektedir (Asoğlu & Özdemir, 2024; M. Doğan, 2024). Bu bağlamda bireylerin dini inançları stres, travma ve hastalık ile başa çıkmada etkilidir (Ayten, 2012, 2018). Her şeyin ilahi bir planın parçası olduğuna inanmak, bireylerin aşılması zor durumları sorgulamak yerine kabul etmelerini kolaylaştırabilir. Ayrıca din, bireylere dünyayı düzenli ve anlamlı bir şekilde görme imkânı sunarak yaşamın stresleriyle başa çıkmalarına, güven duymalarına ve belirsizlikler karşısında sakin kalmalarına yardımcı olur. Bunun yanında, bilişsel belirsizlikleri azaltarak bireylere güven hissi sağlar (Baumeister & MacKenzie, 2011).

(v)-*Din ve adalet algısı*: Dini inançlar bireylerin adalet algısını şekillendirerek toplumsal adaletsizliklerin daha kolay kabul edilmesine yol açabilir. Özellikle ilahi adalet kavramı, toplumsal adaletsizliklerin daha kolay kabul edilmesine yol açabilmektedir. Çağlayan (2016)’a göre ilahi adalet, başlangıçta iyi düşünce ve davranışları destekleyen, kötülerini ise cezalandıran bir anlayış üzerine kurulu iken zamanla bu algı, teslimiyetçi

ve pasif bir yaklaşım olan fatalist bir kader anlayışına evrilmiştir. Örneğin; Müslüman düşüncesinde kaderin mutlak anlaşılması, bireylerin sorumluluk almaktan kaçmalarına ve toplumsal gelişim için gerekli çabayı göstermemelerine yol açmıştır. Araştırmacıya göre bu yaklaşım, sorunların çözümünden ziyade sabır ve teslimiyetle karşılanmasına sebep olmaktadır. Böylece teslimiyetçi kader anlayışı; eğitim, siyaset, sağlık gibi birçok alanda sorunlara neden olmakta ve Müslüman toplumların ilerlemesini engellemektedir (Çağlayan, 2016). Dolayısıyla doğru bir kader ve adalet anlayışı sistem haklılaştırma durumlarının önüne geçebilir.

(vi)-*Kültürel ve sosyal normlar*: Dini inançlar, kültürel ve sosyal normlarla etkileşim içinde bireylerin mevcut toplumsal yapıyı sorgulamadan kabul etmesine katkı sağlayabilir. Örneğin, cinsiyet rolleri veya sosyal sınıflar, dini gerekçelerle meşrulaştırılarak toplumsal yapının devamını destekler. Din, sosyal normlarla uyum içinde toplumsal düzeni sağlayıcı ve denetleyici bir rol üstlenir. Yazılı yasaların yanı sıra, örf, âdet ve gelenek gibi yazılı olmayan normlarla bireylerin davranışlarını şekillendirir ve bu normlara manevi bir anlam katarak toplumun ahlaki ve sosyal düzenini güçlendirir (Eroğlu, 2015). Din, bir yandan bireylerin ve toplumların sosyal düzenlerini şekillendiren bir norm koyucu işlevi görürken, diğer yandan kültürle sürekli bir etkileşim halindedir. Toplumsal hayatı düzenler, bireylere ahlaki değerler sunar ve sosyal normları dönüştürür. Kültür ise bireyin din anlayışını şekillendiren bir zemin sağlar. Din ve kültür arasındaki bu karşılıklı etkileşim, her iki tarafın da birbirini etkileyip yeniden düzenlediği bir model oluşturur. Bu bağlamda dinin rolü, manevi bir işlevin ötesine geçerek toplumsal düzenin korunması ve güçlendirilmesi açısından da önem taşır (Özkan, 2016).

Yukarıda betimlenen bu unsurlar, dinin sosyal düzeni meşrulaştırmadaki işlevini ve toplumsal değişime karşı önemini ortaya koymaktadır. Nihayetinde denilebilir ki dini yorumlardan elde edilen normlar ve değerler, sistem haklılaştırma süreçlerine katkıda bulunur.

S o n u ç

Bu makale, dinin bireylerin toplumsal düzeni algılama ve meşrulaştırma süreçlerindeki etkisini, din psikolojisi perspektifinden sistem haklılaştırma teorisi bağlamında ele almıştır. Din, bireylerin varoluşsal kaygılarını yatıştırarak, sosyal düzeni kabul etmeye yönelik bir motivasyon sağlamakta ve toplumsal istikrarı destekleyen güçlü bir ideolojik çerçeve sunmaktadır. Farklı dinler ve mezhepler, toplumsal düzenle ilişki kurmada çeşitlilik gösterse de genel olarak *din yorumunun*, bireylerin mevcut düzeni meşru, adil ve anlamlı görmelerine katkıda bulunduğu görülmektedir.

Araştırmalar, dindar bireylerin sosyal sisteme duydukları güvenin daha yüksek olduğunu ve statükoyu haklılaştırma eğilimlerinin güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eğilim, dini inançların sunduğu epistemik, varoluşsal ve ilişkisel ihtiyaçlarla ilişkilidir. Örneğin; ölüm korkusu veya toplumsal tehdit dönemlerinde din, ulusal kimlik ve devlet gibi yapıların meşruiyetini güçlendirebilir.

Öte yandan, dinin sistemi haklılaştırma işlevi her zaman olumsuz bir anlam taşımamaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, tarihsel süreç incelendiğinde, dinlerin ortaya çıkış nedenlerinin genellikle mevcut bir düzene karşı bir başkaldırı ve toplumsal düzeni dönüştürme amacı taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla dinin reformist ve dönüştürücü bir özelliğe de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak zamanla, dini inançlara sahip bireylerin olumsuz bir düzene karşı mücadeleyi bırakıp daha durağan bir bakış açısı benimsedikleri görülmüştür. Bu değişim, toplumsal huzuru koruma ve anarşi ya da fırsatçılığa karşı tedbir alma isteğiyle açıklanabilir. Bu bağlamda, dinin reformist yönünün nasıl statik bir yapıya dönüştüğü sorusu önemli bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun yanıtının, Sistemi Haklılaştırma Teorisi çerçevesinde önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Böylece, gelecek araştırmalar din psikolojisi perspektifinden Sistem Haklılaştırma Teorisinin yeni açılımlarına odaklanabilir.

Dinin toplumsal hiyerarşiler, adalet algısı ve bireylerin kendi statülerini yorumlamaları üzerindeki etkileri daha derinlemesine incelenmelidir. Ayrıca, farklı dini geleneklerin ve mezheplerin toplumsal düzeni meşrulaştırma süreçlerindeki rolü ve bunun bireyler ile topluluklar üzerindeki etkileri ele alınabilir. Bu çalışmalar, dinin toplum içindeki birleştirici ve uyumu teşvik edici işlevlerini daha iyi anlamak adına önemli bilgiler sunacaktır.

Kaynaklar

Asoğlu, E., & Özdemir, Ö. (2024). Deprem kaynaklı travma sonrası stres belirtileri ile başa çıkmada din eğitiminin rolü. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 17, 321-348.

Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak: Dini başa çıkma üzerine psikososyal bir araştırma*. İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2018). *Din ve sağlık: Kavram, kuram ve araştırma*. Marmara Akademi Yayınları.

Bahadır, A. (2011). *İnsanın anlam arayışı ve din*. (2. baskı). İnsan Yayınları.

Baumeister, R. F., & MacKenzie, M. (2011). Believing, belonging, meaning, and religious coping. *Religion, Brain & Behavior*, 1(3), 216-219.

Blasi, G., & Jost, J. T. (2006). System Justification Theory and research: Implications for law, legal advocacy, and social justice. *California Law Review*, 94(4), 1119-1168.

Cassese, E. C., & Holman, M. R. (2019). Playing the woman card: Ambivalent sexism in the 2016 U.S. Presidential race. *Political Psychology*, 40(1), 55-74.

Cirhinlioğlu, Z., Cirhinlioğlu, F. G., & Ok, Ü. (2013). *Dindarlık ruh sağlığı ve modernite*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Çağlayan, H. (2016). Sosyolojik açıdan müslüman ilahî adalet algısı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 766-779.

Darende, Ö. F., & Taştan, A. (2021). Hans Mol'a göre kutsallaşma mekanizmaları ve kimlik üzerine etkileri: Menzil tarikatı örneği. *Bilim-name*, 44, 49-82.

Doğan, A. (2015). Cemaat ve siyaset: Siyasal davranışta cemaat üyelerinin sosyal ilişkileri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 325-351.

Doğan, M. (2024). Üniversite öğrencilerinin travma sonrası gelişimlerinde içsel dinî motivasyon, dinî başa çıkma, sabır ve şükürün rolü. *Journal of Turkish Studies*, 13(25).

Duche Pérez, A. B., Vera Revilla, C., Gutierrez Aguilar, O. A., Chicaña Huanca, S., & Chicaña-Huanca, B. (2023). Religion and spirituality in university students: A systematic review of the literature. *The International Journal of Religion and Spirituality in Society*, 14(3), 135-162.

Düzgüner, S. (2021). *Maneviyat algısı ve yansımaları*. Çamlıca Yayınları.

Eroğlu, E. (2015). Geçmişten günümüze sosyal normlar. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 299-308.

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.

Frenk, S. M., Foy, S. L., & Meador, K. G. (2011). It's medically proven!: Assessing the dissemination of religion and health research. *Journal of Religion and Health*, 50(4), 996-1006.

Ganga, Nima. S., & Kutty, V. R. (2013). Influence of religion, religiosity and spirituality on positive mental health of young people. *Mental Health, Religion & Culture*, 16(4), 435-443.

Glick, P., Sakallı-Uğurlu, N., Akbaş, G., Orta, İ. M., & Ceylan, S. (2016). Why do women endorse honor beliefs? Ambivalent sexism and religiosity as predictors. *Sex Roles: A Journal of Research*, 75(11-12), 543-554.

Harmon-Jones, E., & Mills, J. (2019). An introduction to cognitive dissonance theory and an overview of current perspectives on the theory. [içinde] ed. E. Harmon-Jones. *Cognitive dissonance: Reexamining a*

pivotal theory in psychology. (ss. 3-24). American Psychological Association.

Hill, P. C., & Pargament, K. I. (2008). Advances in the conceptualization and measurement of religion and spirituality: Implications for physical and mental health research. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5(1), 3-17.

Horozcu, Ü. (2017). *Din psikolojisi*. (2. baskı). Rağbet Yayınları.

Hökelekli, H. (2015). *Din psikolojisine giriş* (4. baskı). Dem Yayınları.

Hyman, C., & Handal, P. J. (2006). Definitions and evaluation of religion and spirituality items by religious professionals: A pilot study. *Journal of Religion and Health*, 45(2), 264-282.

Inagaki, H. (2003). Person, society and religions. *Exchange*, 32(2), 154.

Jost, J., & Andrews, R. (2012). System justification theory. [içinde] ed. D. Christie. *Encyclopedia of peace psychology-II* (ss. 1092-1096). Wiley-Blackwell.

Jost, J. T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58(2), 263-314.

Jost, J. T. (2020). *A theory of system justification*. Harvard University Press.

Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1-27.

Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 25(6), 881-919.

Jost, J. T., Hawkins, C. B., Nosek, B. A., Hennes, E. P., Stern, C., Gosling, S. D., & Graham, J. (2014). Belief in a just God (and a just society): A system justification perspective on religious ideology. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 34(1), 56-81.

Karaca, F. (2016). *Dini gelişim psikolojisi*. Montaj Baskı.

Karacoşkun, M. D., Yılmaz, S., Horozcu, Ü., & Yüksel, A. Ş. (2015). *Din psikolojisi el kitabı* (3. baskı). Grafiker Yayınları.

Kesberg, R., Brandt, M. J., Easterbrook, M. J., Spruyt, B., & Turner-Zwinkels, F. (2024). Finding (dis-)advantaged system justifiers: A bottom-up approach to explore system justification theory. *European Journal of Social Psychology*, 54(1), 81-96.

Koenig, H. G., & Larson, D. B. (2001). Religion and mental health: Evidence for an association. *International Review of Psychiatry*, 13(2), 67-78.

- Köse, A. (2019). *Neden İslam'ı seçiyorlar*. İz Yayıncılık.
- Krause, N., Hill, P. C., Emmons, R., Pargament, K. I., & Ironson, G. (2017). Assessing the relationship between religious involvement and health behaviors. *Health Education & Behavior*, 44(2), 278-284.
- Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve din*. Ayışığı Kitapları.
- Liviatan, I., & Jost, J. T. (2011). Special issue: System justification theory: Motivated social cognition in the service of the status quo. *Social Cognition*, 29(3), 231-237.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç psikolojisine giriş*. Çamlıca Yayınları.
- Miller, M., Clark, J., & Jehle, A. (2015). *Cognitive dissonance theory*. Festinger.
- Okulicz-Kozaryn, A. (2010). Religiosity and life satisfaction across nations. *Mental Health, Religion & Culture*, 13(2), 155-169.
- Özkan, F. (2016). Dinin anlaşılmasında kültürel etki. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 299-314.
- Peker, H. (2017). *Din psikolojisi* (15. baskı). Çamlıca Yayınları.
- Rubin, M., Kevin Owuamalam, C., Spears, R., & Caricati, L. (2023). A social identity model of system attitudes (SIMSA): Multiple explanations of system justification by the disadvantaged that do not depend on a separate system justification motive. *European Review of Social Psychology*, 34(2), 203-243.
- Rutto, F., Viola, E., & Monaci, M. G. (2021). The role of religion in social and democratic system justification: The case of Italian Catholicism. *Journal for the Academic Study of Religion*, 34(1), 52-73.
- Sequeira, L. D., Kamble, S. V., Chobthamkit, P., & Sutton, R. (2023). Belief in karma and system justification among Indian adults. *Indian Journal of Positive Psychology*, 14(4), 467-469.
- Shaffer, L. S. (2008). Religion as a large-scale justification system: Does the justification hypothesis explain animistic attribution? *Theory & Psychology*, 18(6), 779-799.
- Shepherd, S., Eibach, R. P., & Kay, A. C. (2017). One nation under God: The system-justifying function of symbolically aligning god and government. *Political Psychology*, 38(5), 703-720.
- Shiah, Y.-J., Chang, F., Chiang, S.-K., Lin, I.-M., & Tam, W.-C. C. (2015). Religion and health: Anxiety, religiosity, meaning of life and mental health. *Journal of Religion and Health*, 54(1), 35-45.
- Sotola, L., & Crede, M. (2022). On the predicted replicability of two decades of experimental research on system justification: A Z-curve analysis. *European Journal of Social Psychology*, 52(5-6), 895-909.
- Stark, J. B. (2024). We're all like brothers: Religion's role in

Afghan Uzbek identity formation. *Central Asian Survey*, 1-19.

Ten Kate, J., de Koster, W., & van der Waal, J. (2017). The effect of religiosity on life satisfaction in a secularized context: Assessing the relevance of believing and belonging. *Review of Religious Research*, 59(2), 135-155.

Tokur, B. (2018). *İmtihan psikolojisi: Var olmanın hakkını vermek - İmtihan*. Fecr Yayınevi.

Turan, Y. (2017). *Kişilik ve dindarlık*. Ensar Neşriyat.

Vargas-Salfate, S., Paez, D., Liu, J. H., Pratto, F., & de Zúñiga, H. G. (2018). A comparison of social dominance theory and system justification: The role of social status in 19 nations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 44(7), 1060-1076.

Walach, H. (2005). Spiritualität als ressource. *Deutsche Zeitschrift für Onkologie*, 37, 4-12.

Yaran, C. S. (2018). *Kötülük ve theodise*. Vadi Yayınları.

Yıldız, M. (2014). *Ölüm kaygısı ve dindarlık*. İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

Yılmaz, Z. (2015). *Dişil dindarlık: İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*. İletişim Yayınları.

